©Wydawnictwo UR 2018 „Edukacja – Technika – Informatyka” nr 4/26/2018
ISSN 2080-9069 www.eti.rzeszow.pl
ISSN 2450-9221 online DOI: 10.15584/eti.2018.4.79

JUSTYNA GIERULA

Uwarunkowania losów zawodowych nauczycieli szkoły podstawowej w ujęciu pamiętnikarskim – propozycja metodologii badań*

Conditioning the Fate of Professional Primary School Teachers from the Diary Perspective – Proposal of Research Methodology

Studentka, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Pedagogiczny, Polska

Streszczenie

W niniejszym artykule poruszona została kwestia dotycząca uwarunkowań losów zawodowych nauczycieli szkoły podstawowej w ujęciu pamiętnikarskim oraz podana została propozycja dotycząca metodologii prowadzenia badań związanych z wyżej wymienioną kwestią.

Słowa kluczowe: nauczyciel, losy zawodowe, szkoła podstawowa

Abstract

This article discusses the issue of determinants of professional fate of primary school teachers in a diary approach and a proposal was made regarding the methodology of conducting research related to the above-mentioned issue.

Keywords: teacher, fate of professional, primary school

Wstęp

Kariera zawodowa stała się w dzisiejszych czasach dość popularną kwestią badawczą i zajmuje szczególne miejsce w zawodzie nauczyciela. Celem artykułu jest przybliżenie zagadnień dotyczących tego, jak przebiegają losy zawodowe nauczycieli szkoły podstawowej, zastanowienie się, w jaki sposób można wspierać przyszłych pedagogów i utwierdzać ich w przekonaniu, iż wybrali odpowiednią ścieżkę kształcenia, oraz wskazanie kierunków zmian w zakresie ich kształcenia i doskonalenia. Nauczyciel jest bowiem kluczem do poprawnego

* Artykuł powstał pod kierunkiem opiekuna Koła Naukowego „Edukacja bez granic”, dr. hab. prof. UR Wojciecha Walata.

funkcjonowania systemu edukacyjnego i szkolnego. Od jego kompetencji, motywacji i cech osobowości zależą efekty kształcenia i wychowania.

Charakterystyka zawodu nauczyciela

Postać nauczyciela zasadniczo kojarzona jest przez społeczeństwo z osobą, której głównym zadaniem i obowiązkiem jest nauczanie i wychowywanie młodego pokolenia. Wraz z biegiem czasu i postępującymi zmianami w szkolnictwie zmianie ulegały nazwy określające osobę uczącą. Byli to kolejno: starszyzna rodowa, kapłani, magowie, guwernerzy, a w końcu nauczyciele różnych instytucji oświatowo-wychowawczych i opiekuńczych (Kwiatkowska, 2008, s. 24). W literaturze przedmiotu można się doszukać wielu definicji, które określają postać nauczyciela, jednak w głównej mierze większość z nich oparta jest na tych samych założeniach. Mianowicie głównym zadaniem mentora jest kształcenie, nauczanie i wychowywanie uczniów znajdujących się pod jego opieką (Okoń, 2001, s. 256). Współcześnie nauczyciel postrzegany jest jako profesjonalista, który jest przygotowany do swej pracy pod względem merytorycznym, pedagogicznym, psychologicznym oraz metodycznym. Jest to osoba, która dla swoich podopiecznych stanowi nie tylko źródło wiedzy, wartości etycznych oraz wszelkiego rodzaju doświadczeń zmieniającego się świata, ale także wspomaga ich rozwój oraz motywuje do podjęcia aktywności (Banach, 2004, s. 548). Poprzez swoją profesjonalną działalność przekazuje wiedzę, kształtuje umiejętności i postawy, które są ściśle określone w programach kształcenia i nauczania. Zawód nauczyciela nie tylko jest poddawany publicznej ocenie, ale przede wszystkim jest odbierany jako swoiste powołanie albo nawet misja. Dzięki bezpośredniemu kontaktowi nauczyciela z uczniami staje się on dla nich wzorem lub antywzorem postępowania. Wymaga się, aby pedagog stale pracował nad własnym rozwojem osobowym i zawodowym, pogłębiał wiedzę z różnych zakresów, kierował się w życiu ideałami prawdy, lubił i respektował swoich wychowanków, szanował ich podmiotowość, a także w sposób odpowiedzialny przygotowywał ich do życia (Szempruch, 2013, s. 83).

Od osoby, która chce wykonywać zawód nauczyciela, wymaga się, aby charakteryzowała się wszechstronną wiedzą z zakresu kilku dziedzin oraz wachlarzem różnorodnych umiejętności. Dlatego istotną rolę odgrywa wstępne przygotowanie nauczycieli do pracy zawodowej. W trakcie kariery zawodowej ważne jest również systematyczne samodoskonalenie profesji nauczycielskiej. Nauczyciel powinien być człowiekiem wielowymiarowym, elastycznym, a przede wszystkim samodzielnym. Jego kompetencje powinny być kształtowane w cyklu trzech zespołów: merytoryczno-motywacyjnego, metodyczno-organizacyjnego oraz społeczno-kulturotwórczego. Jako najważniejszy czynnik sprawczy w szkole powinien być osobą kompetentną, która zapewni wychowankom możliwie harmonijny i wielostronny rozwój.

Istotną kwestią odnoszącą się do losów zawodowych nauczycieli jest niewątpliwie motywacja wyboru zawodu nauczyciela. Zawód nauczyciela powinny wybierać osoby, które swoją decyzję podjęły w przekonaniu, iż chcą pracować z dziećmi, a nie zrobiły tego pod wpływem chwili. Ich wyborem nie powinna kierować również motywacja negatywna łącząca się z tym, iż jako pracujący nauczyciele będą mieli ferie, wakacje i wolne weekendy, lub fakt, że na studiach pedagogicznych nie ma przedmiotów ścisłych. Osoby takie nie brały pod uwagę innej możliwości jak studiowanie pedagogiki, a zawód nauczyciela był ich marzeniem, dlatego też obierały taką, a nie inną drogę kształcenia. Duży wpływ na wybór nauczycielskiej ścieżki kształcenia mają też takie aspekty, jak znaczenie wartości domu rodzinnego, zabawy w szkołę, wpływ tradycji rodzinnych, oddziaływanie i fascynacja osobą nauczyciela lub wychowawcy ze szkoły, talenty, pasje, które chcieli rozwijać w tym zawodzie, odkryte wcześniej predyspozycje, atmosfera w szkole, która sprzyja rozwijaniu różnych form aktywności i udziału w życiu szkoły, wpływ studiów, a także znaczenie praktyki zawodowej na studiach. Jednak najczęstszym motywem wybierania zawodu nauczyciela jest chęć naśladowania swoich własnych nauczycieli, możliwość samorealizacji w zawodzie kreatywnym i szanowanym społecznie, poczucie posiadania pewnych predyspozycji do pracy z małymi dziećmi, uczenia się i rozwijania swoich pasji przez całe życie, chęć pracowania w zawodzie twórczym i takim, który stwarza możliwości do rozwijania kreatywności dzieci.

Każdy nauczyciel podczas swojej ścieżki zawodowej odnosi różnego rodzaju sukcesy i porażki zawodowe, które wpływają w sposób znaczący na jego osobę. Porażki w pracy z dzieckiem lub z grupą uczniowską wydają się być zdarzeniami bardzo bolesnymi i niewątpliwie demotywującymi, natomiast sukcesy motywują i wywołują chęć dalszej pracy z podopiecznymi (Kwiatkowska, 2008, s. 187). Z rozwiązywaniem problemów każdy nauczyciel radzi sobie inaczej i na swój sposób. Niewątpliwie zawód nauczyciela, jak każdy inny, wiąże się z faktem, że raz odnosi się sukcesy i zwycięstwa, a raz porażki. Do czasu, kiedy nauczyciele będą traktować porażki jako nieodłączny element swojej pracy, dopóty będą oni pracować, nie tracić przy tym zaangażowania i nie staną się osobami wypalonymi zawodowo.

Zawód nauczyciela jest takim zawodem, w którym trudno jest pracować bez pasji, zamiłowania czy choćby nawet zaangażowania. Nauczyciele, którzy są pasjonatami, nieustannie poszukują produktywnych możliwości w celu dotarcia do swoich podopiecznych. Są to osoby, które zdecydowanie kochają to, co robią, ciągle starają się poszerzać swoją wiedzę i doskonalić warsztat pracy na każdy możliwy sposób. Czują, że praca, którą wykonują, jest swego rodzaju osobistą misją (Day, 2008, s. 21).

Prawie każdy nauczyciel styka się w swojej karierze zawodowej z etapem, w którym czuje się nieporadny i bezużyteczny. Problem wypalenia zawodowego

jest istotny zarówno pod względem społecznym, jak i pedagogicznym. W trudnych warunkach pracy zawodowej często występuje stres i różnego rodzaju napięcia, które powodują wyczerpania emocjonalne oraz symptomy utraty poczucia podmiotowości nauczycieli. Sprawia to, że obniża się ich motywacja i zaangażowanie w sprawy szkoły i środowiska. Wypalenie zawodowe wpływa również na obniżenie jakości pracy pedagogicznej. Termin *wypalenie zawodowe* w literaturze przedmiotu jest definiowany jako stan zmęczenia czy frustracji wynikający z poświęcenia się jakiejś sprawie, sposobowi życia lub związkowi, co nie przyniosło oczekiwanej nagrody (Hreciński, 2016, s. 18).

Przegląd dotychczasowych badań losów zawodowych nauczycieli szkoły podstawowej

W literaturze przedmiotu można znaleźć niewiele sprawozdań z badań dotyczących losów zawodowych nauczycieli szkoły podstawowej.

W 2009 r. w badaniach CBOS zawód nauczyciela znajdował się na siódmym miejscu w rankingu dotyczącym prestiżu poszczególnych zawodów. Uznanie dotyczące zawodu nauczyciela w Polsce od połowy lat 90. utrzymuje się na dość wysokim poziomie. Dużym poważaniem zawód ten darzy aż 70% badanych respondentów, natomiast 24% uważa, że nie jest to zawód atrakcyjny (Pyżalski, Merecz, 2010, s. 7). Społeczeństwo znacznie lepiej oceniło zawód nauczycielski od takich profesji, jak przedsiębiorca, minister, dziennikarz czy ksiądz. Nauczyciele są oceniani w bardziej pozytywny sposób, ponieważ lepiej postrzegają swoją rzeczywistość zawodową, a zwłaszcza losy oświaty.

Kolejnym opisywanym czynnikiem był motyw wyboru zawodu nauczyciela. W badaniu brało udział kilkunastu respondentów, których wypowiedzi były spisywane w formie wywiadu. Ich odpowiedzi można podzielić na kilka kategorii. Na ich podstawie można wywnioskować, że grupa badanych łączy swój zawód z takimi pojęciami, jak *misja, powołanie* czy specyficzny rodzaj *profesji*.

Wśród ankietowanych biorących udział w badaniu znalazło się 8 osób, które wykazały chęć pogłębienia wiedzy z zakresu rozwoju dziecka ze względu na fakt, iż posiadają oni własne dzieci. Swoją decyzję popierali faktem, że chcą oni mądrze wychować swoje dzieci, stąd decyzja o podjęciu studiów pedagogicznych (Chmiel, 2014, s. 26–27).

Niewielka liczba godzin pracy, przywileje zawarte w Karcie Nauczyciela, niestandardowe dni wolne, których nie ma większość zawodów, sprawiły, że kolejne 3 badane osoby dostrzegły korzyści w studiowaniu pedagogiki oraz wyboru specjalności przygotowującej do zawodu nauczyciela.

Jeszcze inną kwestią wyboru zawodu nauczyciela stał się kontekst osób znaczących w okresie szkolnym ankietowanych. Pośród 30 respondentów tylko 7 osób spotkało na swojej drodze nauczycieli godnych naśladowania i stanowiących dla nich wzór idealnego nauczyciela.

Zdecydowana większość badanych swoją decyzję obrania takiej ścieżki zawodowej tłumaczyła faktem, iż chęć pracy jako nauczyciel stanowiła spełnienie ich marzeń z dzieciństwa (Chmiel, 2014, s. 31–33).

Analiza przytoczonych wypowiedzi pozwala zauważyć, że istnieje wiele czynników, które przyczyniają się do podjęcia przez młodych ludzi nauczycielskiej kariery zawodowej. Przy wyborze studiów o profilu pedagogicznym najczęstszymi motywami były zainteresowania, zaobserwowane przez siebie predyspozycje, marzenia z dzieciństwa, rola i wpływ osób znaczących, możliwość łatwego dostania się na studia, a także korzyści płynące z zawodu nauczyciela.

Propozycje metodologii badań losów zawodowych nauczycieli

Badacz, który prowadzi jakieś badania, zawsze odnosi się do pewnych przedmiotów oraz do swego rodzaju aspektów, pod kątem których są one prowadzone. Przedmiotem badań kwestii poruszanych w tym artykule są czynniki warunkujące losy zawodowe nauczycieli. Celem teoretyczno-poznawczym jest określenie czynników, które wpływają na losy zawodowe nauczycieli szkoły podstawowej, zweryfikowanie, czy wpływ na to ma m.in. sytuacja rodzinna lub gospodarcza badanej jednostki albo wzorce wynikające z własnego doświadczenia. Celem praktycznym jest sformułowanie wniosków służących praktyce, które dotyczyć będą wsparcia zawodowego dla przyszłych nauczycieli oraz nauczycieli, którzy w zawodzie już pracują.

Problem główny został sformułowany w następujący sposób: *Jakie są uwarunkowania losów zawodowych nauczycieli szkoły podstawowej w ujęciu pamiętnikarskim?*

Wyodrębnione z niego problemy szczegółowe brzmią następująco:

1. Jakie motywy zdecydowały o wyborze zawodu nauczyciela?
2. Jak nauczyciele zostali przygotowani do podjęcia roli zawodowej oraz jak sobie z nią radzili?
3. W jakim zakresie proces wypalenia zawodowego jest zależny od sukcesów i porażek osiągniętych podczas zawodowej pracy nauczyciela (stabilizacja zawodowa)?
4. Jakie okoliczności i odczucia towarzyszą zakończeniu pracy zawodowej przez nauczyciela?

Zmienną niezależną jest przebieg pracy zawodowej nauczycieli (losy zawodowe), natomiast zmienne pośredniczące w badaniach to: płeć, staż pracy, środowisko szkolne, nauczany przedmiot. Metodą badawczą wykorzystaną w badaniach jest sondaż diagnostyczny, natomiast techniką badawczą – wywiad, zaś narzędziem badawczym – kwestionariusz wywiadu składający się z 8 pytań. Pytania kwestionariusza wywiadu posłużyły również do przeprowadzenia analiz biograficznych pamiętników nauczycielskich zamieszczonych w monografii Kuzin i Walata (2017).

Podsumowanie

Bazując na założeniach teoretycznych dotyczących zawodu nauczyciela i jego profesji, warto zastanowić się nad kwestiami dotyczącymi tego, w jaki sposób nauczyciel jest przygotowywany do podjęcia roli zawodowej, jakie są motywy obierania przez niego drogi kształcenia, jakie sukcesy i porażki czyhają w zawodzie pedagogicznym, jak radzić sobie z wypaleniem zawodowym oraz w jaki sposób wspierać przyszłych nauczycieli oraz nauczycieli pracujących w zawodzie.

Literatura

Banach, C. (2004). Nauczyciel. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* (s. 548–553). T. 3. Warszawa: Żak.

Chmiel, T.B. (2014). *Wizje i (re)wizje przygotowania do zawodu nauczyciela*. Wrocław. Dolnośląska Szkoła Wyższa

Day, Ch. (2008). *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm i zaangażowanie w pracy*. Gdańsk: GWP.

Hreciński, P. (2016). *Wypalenie zawodowe nauczycieli*. Warszawa, Wyd. Difin

Kuzin, M., Walat, W. (red.) (2017). *Piórem i sercem. Pamiętniki nauczycieli*. Rzeszów: Wyd. UR.

Kwiatkowska, H. (2008). *Pedeutologia. Pedagogika wobec współczesności*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

Okoń, W. (2001). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Żak.

Pyżalski, J., Merecz, D. (red.) (2010). *Psychospołeczne warunki pracy polskich nauczycieli. Pomiędzy wypaleniem zawodowym a zaangażowaniem*. Kraków: Impuls.

Szempruch, J. (2013). *Pedeutologia. Studium teoretyczno-pragmatyczne*. Kraków: Impuls.

Walat, W. (2014). Obraz nauczyciela klas 1–3 szkoły podstawowej w opiniach nauczycieli i studentek pedagogiki. *Edukacja – Technika – Informatyka*, *5*(1), 51–68.

Walat, W. (2017). Kompetencje społeczne nauczycieli edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej na przełomie XX i XXI wieku. *Problemy Profesjologii*, *2*, 69–78.